

Prof. zw. dr hab. Dariusz Kozerański

30.05.2021 r.

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych

Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych

Katedra Bezpieczeństwa Narodowego

Uniwersytet Jagielloński

w Krakowie

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr. Radosława Adama SAŁATY nt. „*Użycie sił morskich w międzynarodowym prawie humanitarnym*”, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie, Warszawa 2021, ss. 275; promotor: [dr hab. Marek Ilnicki].

Znaczenie podjętego problemu naukowego

Rozprawa doktorska mgra Radosława Adama Sałaty, za sprawą jej tematu, obejmuje zagadnienia z zakresu nauk o bezpieczeństwie, nauk prawnych oraz stosunków międzynarodowych. Do lektury ww. dysertacji przystąpiłem z ogromnym zainteresowaniem, gdyż od lat naukowo zajmuję się problematyką konfliktów i kryzysów międzynarodowych oraz operacji pokojowych, stabilizacyjnych i koalicyjnych a ponadto miałem okazję uczestniczyć i prowadzić badania naukowe na Bałkanach, Kaukazie, Bliskim Wschodzie oraz w Azji Centralnej. Należy zatem podkreślić, iż nadarzyła się okazja do skonfrontowania własnych doświadczeń i opinii badawczych z efektami pracy Autora.

Należy podkreślić, iż *Konwencje genewskie o ochronie ofiar wojny* stanowią swoistą konstytucję międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych – w tym konfliktów z użyciem sił morskich. Działania stron konfliktu zbrojnego na morzu podlegają ocenie z perspektywy dwóch głównych grup przepisów prawa międzynarodowego publicznego, a mianowicie - międzynarodowego prawa morza oraz prawa morskich konfliktów zbrojnych. Te dwie dziedziny prawa międzynarodowego wpływają na siebie wzajemnie, a część związanych z nimi problemów (prawnych i praktycznych) odnoszących się do współczesnych morskich konfliktów zbrojnych, ma związek z „normatywnym podziałem” mórz i oceanów. Zatem należy podkreślić, iż z jednej strony konflikt będzie regulowany przez prawo humanitarne, a z drugiej zaś, prawa i obowiązki stron konfliktu oraz państw trzecich zależne będą dodatkowo od lokalizacji teatru działań zbrojnych.

Współczesne konflikty zbrojne, operacje koalicyjne, stabilizacyjne, pokojowe były i są nierozzerwalnie związane z procesami polityczno-społecznymi w świecie. Mimo dynamicznie zmieniającego się środowiska bezpieczeństwa zarówno w wymiarze globalnym, regionalnym oraz lokalnym, konwencje genewskie nie ulegają przedawnieniu. Jednak postępujące procesy globalizacyjne i związane z nimi współczesne zagrożenia bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, związane ze zwiększającą się liczbą konfliktów zbrojnych i zmianą ich charakteru, warunkują potrzebę krytycznej oceny obowiązującego prawa i stawienia czoła nowym wyzwaniom. To swoista ewolucja istniejącego stanu prawnego wydaje się szczególnie istotna w kontekście toczących się hybrydowych i asymetrycznych konfliktów zbrojnych. Warto dodać, iż związane z nimi międzynarodowe operacje koalicyjne, stabilizacyjne i pokojowe stanowiły jeden ze sposobów zapobiegania, łagodzenia lub wygaszania konfliktów zbrojnych o charakterze międzynarodowym lub wewnętrznym. Najczęściej były one prowadzone pod auspicjami organizacji międzynarodowych takich jak: ONZ, OBWE, NATO czy UE. Należy jednak podkreślić, iż prowadzenie działań zbrojnych, wprowadzenie sił stabilizacyjnych lub pokojowych w strefę konfliktu zbrojnego (w tym z wykorzystaniem sił morskich), generowało konieczność użycia siły przez walczące strony lub personel kontyngentów wojskowych (np. w Zatoce Perskiej, w Afganistanie, Syrii, Iraku, na Bałkanach). Dawało również szansę znaczącej części uczestników tych konfliktów na skorzystanie z przysługujących im praw wynikających z międzynarodowego prawa humanitarnego. Z tego względu podjęcie przez mgra Radosława Adama Sałatę, w recenzowanej rozprawie doktorskiej, mniej naświetlanych wcześniej zagadnień dotyczących użycia sił morskich w międzynarodowym prawie humanitarnym, uważam za cenne poznawczo i w pełni uzasadnione merytorycznie.

Ocena wartości metodologicznych i merytorycznych rozprawy

a) dobór literatury, umiejętność wykorzystania źródeł

Dokonując oceny literatury przedmiotu wykorzystanej w recenzowanej rozprawie, należy stwierdzić, iż jej zestawienie zamieszczone w bibliografii obejmuje ogółem 438 pozycji (w tym zgodnie z nazewnictwem przyjętym w rozprawie: 146 pozycji „Literatury”, 44 akty prawa, 85 artykułów oraz 160 pozycji tzw. „Innych źródeł” - s. 242-275). Zastanawiać może przyjęty przez Doktoranta podział literatury oraz związany z nim brak konsekwencji w jej selekcji. Dziwić może brak wyszczególnienia kategorii „Opracowania monograficzne” i zamieszczania w innych działach tego typu publikacji. Przykładem takiego stanu rzeczy

może być ujęcie w dziale „Artykuły” monografii naukowych (np. pozycje pod numerami 195, 199) oraz licznych rozdziałów prac zbiorowych, które nie są artykułami publikowanymi w czasopismach naukowych (np. pozycje pod numerami: 193, 200, 230, 236). Należy jednocześnie podkreślić, iż znacząca większość wykorzystanej w dysertacji literatury przedmiotu oraz materiałów źródłowych bezpośrednio dotyczy podjętej w niej problematyki.

Z uznaniem można odnieść się do faktu wykorzystania licznych publikacji i dokumentów obcojęzycznych (głównie anglojęzycznych). Pewien niedosyt może budzić brak odsyłaczy (cytowań) w tekście głównym rozprawy z części ww. pozycji zawartych w bibliografii.

Uzasadniony niedosyt może budzić również brak szerszego wykorzystania w recenzowanej rozprawie części aktualnych opracowań naukowych poświęconych jej tematyce. Przykład polskich publikacji nieuwzględnionych przez Doktoranta a merytorycznie obejmujących tematykę dysertacji stanowią opracowania: *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko (Warszawa 2014); *Konwencje genewskie 60 lat później... Nowe wyzwania dla międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych*, red. B. Janusz-Pawletta (Warszawa 2010); S. Oraniec, *Odpowiedzialność karna członków sił zbrojnych Paktu Północnoatlantyckiego w świetle traktatu z 1951 roku* (Warszawa 2000), H. P. Gasser, *Międzynarodowe prawo humanitarne. Wprowadzenie* (Warszawa 1997). Zastanawiać może również selekcja publikacji zamieszczonych w bibliografii - dokonana przez Doktoranta - pod względem ich wiarygodności w wymiarze naukowym. Należy podkreślić, iż wykorzystanie ww. opracowań naukowych znacząco poszerzyłoby zakres wykorzystanej w rozprawie naukowej literatury przedmiotu i pozwoliło na podniesienie jakości uzyskanych wyników badań. Niewłaściwym jest wykorzystanie informacji pochodzących z mało wiarygodnych źródeł takich jak np. Wikipedia (np. przypisy: nr 4, s. 11; nr 9, s. 15; nr 10, s. 16; 280, s. 107), które nie mają charakteru opracowań naukowych.

Natomiast pozytywnie trzeba odnieść się do warsztatu pisarskiego mgra Radosława Adama Sałaty, co obrazują w większości poprawnie wykonane, przypisy (źródłowe i opisowe). Mankamentem natury warsztatowej jest także brak odsyłaczy/przypisów przy podawaniu części danych ilościowych, które wskazywałyby źródło takich informacji. Mimo wymienionych powyżej pewnych niedoskonałości związanych z selekcją i krytyczną oceną zebranych materiałów należy podkreślić, iż większość wykorzystanej w pracy literatury przedmiotu oraz dokumentów źródłowych bezpośrednio dotyczy podjętej w niej problematyki i charakteryzuje się akceptowalnym stopniem aktualności oraz wartości merytorycznych.

b) poprawność terminologiczna i redakcja dysertacji

Aparat pojęciowy stosowany przez Autora można uznać za poprawny, chociaż budzi on pewne zastrzeżenia. Uzasadnione wątpliwości pojawiają się przy braku szerszego i wieloaspektowego omówienia takich pojęć jak „międzynarodowy konflikt zbrojny” i „niemiędzynarodowy konflikt zbrojny”, „konflikt asymetryczny”, „wojna hybrydowa”, „działania zbrojne”, „działania bojowe”, „walka zbrojna”, „działania pokojowe”, „działania stabilizacyjne” oraz różnic w interpretacji tych pojęć w aspekcie przedmiotu badawczego niniejszej rozprawy. Z kolei omówienie terminów takich jak „siły morskie”, „użycie sił morskich” oraz „międzynarodowe prawo humanitarne” (s. 15-17) należy uznać za w pełni uzasadnione merytorycznie. Należy podkreślić, iż mimo wymienionych powyżej pewnych niedoskonałości, recenzowaną dysertację można ocenić pozytywnie pod względem poprawności terminologicznej i redakcyjnej.

c) poprawność formułowania problemów i hipotez badawczych

W rozprawie autorstwa mgra Radosława Adama Sałaty ujęte zostały: uzasadnienie podjęcia badań, cel badań, problemy i hipotezy badawcze, hipoteza oraz metody badawcze - w dość poprawnej formie (s. 12-13). Właściwe określenie ww. elementów badawczych miało znaczący wpływ na poprawność przebiegu całego procesu badawczego. Za dyskusyjne należy uznać samo sformułowanie głównego celu badawczego rozprawy, który miało stanowić *„...Ustalenie rozwiązań normatywnych, które determinują przestrzeganie międzynarodowego prawa humanitarne w związku z użyciem sił morskich do działań bojowych”* (s. 12). Główny problem badawczy Autor sformułował jako następujące pytanie - *„...czy obowiązujące regulacje zapewniają przestrzeganie regulacji zawartych w MPH podczas użycia sił morskich w konfliktach zbrojnych zgodnie z ideą tego prawa tj. poszanowanie wartości ludzkiej?”* (s. 12). Za dyskusyjne pod względem stylistycznym, ale i znaczeniowym należy uznać powtórzenie terminu „regulacji”. Ponadto zawarte w celu dysertacji stwierdzenie *„...w związku z użyciem sił morskich do działań bojowych”* nie jest równoznaczne ze zapisem dotyczącym głównego problemu badawczego *„...podczas użycia sił morskich w konfliktach zbrojnych”* ponieważ „działania bojowe” mogą być prowadzone przez morskie komponenty wojskowe nie tylko w ramach „konfliktów zbrojnych”, ale również w czasie innych aktywności militarnych/operacyjnych (np. operacji koalicyjnych, sojuszniczych, pokojowych, stabilizacyjnych, innych niż wojna). W nawiązaniu do tej uwagi, zasadnym byłoby

uporządkowanie pod względem terminologicznym tych istotnych pod względem metodologicznym elementów rozprawy. Warto jednak zaznaczyć, iż zastosowany układ pracy, w odniesieniu do jej założeń metodologicznych, należy uznać za poprawny.

d) trafność doboru metod i narzędzi badawczych, umiejętność ich zastosowania

W procesie przygotowywania ocenianej rozprawy doktorskiej jej Autor poprawnie wykorzystał głównie teoretyczne metody badawcze (s. 13). Do zastosowanych teoretycznych metod badawczych zaliczył takie metody jak: analiza, synteza oraz krytyka piśmiennictwa. Uzasadniony niedosyt budzi brak szerszego uwzględnienia takich metod badawczych jak: porównanie, abstrahowanie, uogólnienie czy wnioskowanie. Pewien niedosyt może budzić brak szerszej i zarazem krytycznej analizy polsko i obcojęzycznej literatury przedmiotu oraz innych wykorzystanych w dysertacji źródeł wiedzy. Zastanawia również dość wąskie zastosowanie metody porównawczej, co potwierdza brak odniesienia czynników determinujących użycie i funkcjonowanie sił morskich w ramach konfliktów zbrojnych i innych aktywności z wykorzystaniem systemów uzbrojenia (np. operacji koalicyjnych, sojuszniczych, pokojowych, stabilizacyjnych, innych niż wojna), którym może towarzyszyć walka zbrojna, z uwzględnieniem ich wieloaspektowej kategoryzacji.

Mimo ww. uwag, w aspekcie formułowania oceny całościowej można stwierdzić, iż zarówno dobór metod, jak i umiejętność ich wykorzystania należy uznać za uzasadnione i poprawne.

e) prawidłowość układu pracy i struktury podziału treści

Recenzowana dysertacja składa się ze wstępu, czterech rozdziałów merytorycznych, podsumowania, bibliografii oraz wykazu skrótów. Problemowo-chronologiczny układ pracy odpowiada przyjętym celom i założeniom badawczym. Pewien niedosyt może budzić brak zamieszczenia wykazów/spisów tabel, rysunków, wykresów, które nie zostały zastosowane w głównej części rozprawy, co uczyniłoby ją bardziej syntetyczną i komunikatywną.

W pierwszym rozdziale zatytułowanym „*Teoretyczne podstawy użycia sił morskich w aspekcie Międzynarodowego Prawa Humanitarnego*” (liczącym 52 strony) przybliżono kluczowe zdaniem Autora pojęcia takie jak „siły morskie”, „użycie sił morskich” oraz „międzynarodowe prawo humanitarne” oraz proces ewolucji przepisów dotyczących użycia

sił morskich w kontekście Międzynarodowego Prawa Humanitarnego. Pewien niedosyt może stanowić brak wyjaśnienia grupy istotnych pojęć związanych z podjętym w dysertacji mgra Radosława Sałaty przedmiotem badań (szerzej przybliżonych na s. 3-4 niniejszej recenzji, pkt. b).

Drugi rozdział recenzowanej dysertacji (liczący 68 stron) poświęcony został użyciu sił morskich podczas działań zbrojnych w kontekście Międzynarodowego Prawa Humanitarnego. Przybliżono w nim: użycie sił morskich w procesie planowania działań bojowych; ograniczenia w zakresie środków i metod walki podczas użycia sił morskich; ochronę prawną osób niewalczących, rannych, chorych i rozbitków podczas użycia sił morskich; użycie sił morskich w kontekście ich relacji z organizacjami humanitarnymi oraz zakaz zastosowania znaków ochronnych podczas użycia sił morskich. Należy podkreślić, iż działania stron konfliktu zbrojnego na morzu podlegają ocenie z perspektywy dwóch głównych grup przepisów prawa międzynarodowego publicznego. Jest to międzynarodowe prawo morza z jednej strony oraz prawo morskich konfliktów zbrojnych - z drugiej. Te dwie dziedziny prawa międzynarodowego wpływają na siebie wzajemnie, a część problemów prawnych (i praktycznych) odnoszących się do współczesnych morskich konfliktów zbrojnych ma związek z „normatywnym podziałem” mórz i oceanów. Z jednej strony więc, konflikt będzie regulowany przez prawo humanitarne, z drugiej zaś, prawa i obowiązki stron konfliktu oraz państw trzecich zależne będą dodatkowo od lokalizacji teatru działań zbrojnych. Ww. kwestie są widoczne przy konkretnych problemach – takich jak np. stawianie min morskich, czy tworzenie specjalnych stref wyłączenia, włącznie ze specjalnymi strefami humanitarnymi. Warto w tym kontekście ponownie podkreślić, że mimo faktycznej i prawnej współzależności obu grup przepisów, ich kodyfikacja miała miejsce w odległych od siebie momentach dziejowych. Należy tu zwłaszcza wskazać na fakt, że rozwój prawa morza związany z przyjęciem Konwencji z Montego Bay w 1982 r. nie ma swojego odpowiednika w prawie morskich konfliktów zbrojnych.

Wykorzystanie w omawianej części dysertacji rysunków obrazujących znaki ochronne (rysunki na s. 126-130) jest w pełni uzasadnione merytorycznie, ale budzi uwagi natury warsztatowej. Nie zostały one ponumerowane, nie zatytułowano ich oraz nie wskazano źródła pochodzenia. Za interesujące pod względem poznawczym należy uznać wskazaną przez Autora dysertacji kwestię uwzględnienia zakazanych prawem środków i metod walki podczas procesu planowania działań zbrojnych z wykorzystaniem sił morskich. Nie dokonano jednak szerszego omówienia dotychczasowych doświadczeń z najnowszymi konfliktami zbrojnymi,

które wyraźnie wskazują, iż w praktyce nawet żołnierze sił zbrojnych mocarstw i innych państw biorących udział w walce zbrojnej (np. USA, ZSRR, Federacja Rosyjska, Francja, Turcja, Izrael), mimo wcześniejszych prac koncepcyjno-planistycznych, konieczności przestrzegania prawa międzynarodowego - nierzadko nie przestrzegali jego postanowień (np. działania sił amerykańskich w ramach operacji „Enduring Freedom” w Afganistanie, „Iraqi Freedom”; działania sił radzieckich w Afganistanie, działania wojsk Federacji Rosyjskiej w I i II wojnie czeczeńskiej, w Gruzji) a skala świadomego łamania prawa była znacząca.

Z kolei trzeci rozdział dysertacji (o objętości 47 stron) poświęcony został instytucjom krajowym i międzynarodowym stojącym na straży przestrzegania prawa humanitarnego w aspekcie użycia sił morskich. Przedstawiono w nim takie zagadnienia jak: pojęcie „zbrodni wojennej”; sądy krajowe; Stały Trybunał Arbitrażowy; specjalne trybunały międzynarodowe; Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości oraz Międzynarodowy Trybunał Karny. W omawianym rozdziale Doktorant podjął próbę udowodnienia, iż istniejące rozwiązania międzynarodowe i krajowe mogą skutecznie wpływać na przestrzeganie norm prawnych zawartych w Międzynarodowym Prawie Humanitarnym podczas prowadzenia działań zbrojnych z wykorzystaniem sił morskich. Należy podkreślić, iż prawo morskich konfliktów zbrojnych zostało skodyfikowane w największej mierze w drugiej połowie ubiegłego stulecia. Od tego czasu, istotnym przeobrażeniem uległo międzynarodowe prawo morza, a prawo (lądowych) konfliktów zbrojnych zostało zaktualizowane, a także miał miejsce rozwój prawa traktatowego w tym zakresie. Ponadto, w trakcie ostatnich kilku dekad, w znaczący sposób zmieniła się strategia i taktyka działań morskich, co było związane z dynamicznym rozwojem nowoczesnej technologii uzbrojenia. Mimo to, prawo morskich konfliktów zbrojnych – w odniesieniu do prawa traktatowego – nie odzwierciedla ww. tendencji rozwojowych.

Mgr Radosław Sałata słusznie wykazał w niniejszej części rozprawy, iż istnieją podstawy prawne skutecznego przeciwdziałania naruszeniom Międzynarodowego Prawa Humanitarnego odnoszącego się do wykorzystania sił morskich oraz że ich naruszenie może spowodować odpowiedzialność karną zarówno przed instytucjami międzynarodowymi, jak i krajowymi.

W ostatnim – czwartym rozdziale recenzowanej rozprawy (o objętości 57 stron) zatytułowanym „*Współczesne wyzwania użycia sił morskich w Międzynarodowym Prawie Humanitarnym*” przybliżono w trzech podrozdziałach merytorycznych następujące zagadnienia: problem statusu osób cywilnych walczących niebędących kombatanami; problemy z przestrzeganiem prawa konfliktów zbrojnych w wojnach hybrydowych; problemy z zakresu

stosowania Międzynarodowego Prawa Humanitarnego w zwalczaniu piractwa. Od co najmniej kilkudziesięciu lat występują konflikty zbrojne, w których uczestniczą zarówno kombataneci, jak i osoby nie posiadające statusu kombatanta, przez co nie stanowią one tzw. „klasycznego przeciwnika” – czyli nie są przedstawicielami sił zbrojnych. Status osób niebędących kombatantami nie jest unormowany wprost przepisami międzynarodowego prawa humanitarnego. Z tego też względu, część działań związanych z prowadzeniem walki zbrojnej - z udziałem osób nie posiadających statusu kombatanta - nie wpisuje się w zakres typowych konfliktów zbrojnych uregulowanych przepisami międzynarodowego prawa humanitarnego.

Doktorant słusznie przywołał przykłady doświadczeń współczesnych konfliktów zbrojnych (np. z terytorium Syrii), wskazując na liczne zbrojne zaangażowanie w konflikt osób nie posiadających statusu kombatanta oraz wyzwania jakie niewątpliwie stanowi problem ich odpowiedzialności za popełnione przez nich zbrodnie wojenne. Należy podzielić opinię Autora dysertacji, iż osoby cywilne niebędące kombatantami nie są rozpatrywane przez krajowe sądy karne, a przetrzymywane były w różnych miejscach odosobnienia (stałych i tymczasowych – np. na terytorium Polski, Rumunii, czy w więzieniu amerykańskim w Guantanamo na Kubie) bez jednoznacznie określonego ich statusu. Z kolei w kwestii przestrzegania prawa międzynarodowego w wojnach hybrydowych, Autor powinien dokładniej określić, które z rodzajów takich działań (militarnych i niemilitarnych) mogą dotyczyć działań prowadzonych w środowisku morskim.

W rozprawie doktorskiej mgra Radosława Adama Sałaty zamieszczonych zostało i w większości poprawnie dobranych 13 rysunków (s. 126-130). Należy podkreślić, iż pewien niedosyt może budzić brak zamieszczenia w opiniowanej rozprawie map i tabel obrazujących omawiane w niej problemy badawcze. Wykonanie map i zestawień tabelarycznych korespondujących z prezentowanymi w rozprawie zjawiskami i procesami, mogłoby z jednej strony zwiększyć komunikatywność przekazu naukowego, a z drugiej - podnieść walory merytoryczne, metodologiczne i edytorskie recenzowanej dysertacji.

Ocena stopnia osiągnięcia założonego celu badań

Mimo wykazanych powyżej pewnych niedoskonałości natury merytorycznej i warsztatowej recenzowanej rozprawy, uwzględniając treści rozdziałów o kluczowym znaczeniu (w szczególności rozdziałów: drugiego, trzeciego i czwartego), należy stwierdzić, iż cel badań

został osiągnięty, a sformułowane przez Doktoranta wartościowe merytorycznie wnioski stanowią propozycję, wartą dalszych rozważań o charakterze naukowym.

Zagadnienia do wyjaśnienia przez Doktoranta

1. Proszę dokonać charakterystyki metody porównawczej oraz przedstawić przykłady jej wykorzystania w recenzowanej rozprawie doktorskiej.
2. Proszę dokonać omówienia zasadniczych ograniczeń dotyczących funkcjonowania i użycia sił morskich podczas międzynarodowych konfliktów zbrojnych w kontekście przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego.
3. Proszę omówić główne czynniki determinujące skuteczność ochrony osób niebędących uczestnikami konfliktów zbrojnych lub wyeliminowanych z walki w związku z użyciem sił zbrojnych (również morskich).

Wniosek końcowy

Uwzględniając ww. opinie i oceny należy podkreślić, iż Doktorant dzięki poprawnie zaprojektowanemu i zrealizowanemu procesowi badań osiągnął założony ich cel. Przedstawione w formie rozprawy doktorskiej pisemne oryginalne opracowanie wyników badań świadczy o umiejętności Autora samodzielnego i poprawnego metodologicznie rozwiązywania problemów naukowych. Rozprawa odpowiada warunkom ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* z dnia 3 lipca 2018 r. (Dz. U. z 2018, poz. 1669) oraz ustawy z dnia 14 marca 2003 r. *o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz. U. z 2016 r. poz. 822 i 1311) w związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie mgra Radosława Adama Sałatę do publicznej obrony rozprawy doktorskiej nt. „*Użycie sił morskich w międzynarodowym prawie humanitarnym*”.

30.05. 2021 r.

Recenzent

